

Nina van Yzendoorn

Giovanni Boccaccion kirjasto – miten keskiaikainen kirjakokoelma voidaan jäljittää?

Nina van Yzendoorn, Giovanni Boccaccion kirjasto – miten keskiaikainen kirjakokoelma voidaan jäljittää? [Giovanni Boccaccio's library – how to trace a medieval book collection?] Informaatiotutkimus 18 (4): 79–86, 1999.

This article is concerned with the fate and reconstruction of the book collection of an early humanist, Giovanni Boccaccio (1313–1375). The reconstruction is based on a preserved 15th century inventory catalogue concerning the library of the monastery of Santo Spirito in Florence, which had obtained Boccaccio's books after his death. Only thirteen of the original manuscripts have presently been identified, although this valuable book collection probably contained approximately 200 works.

Address: Helsinki City Library / Library of Oulunkylä. Kylänvanhimmantie 27, FIN-00640 Helsinki, Finland. Email: nina.yzendoorn@lib.hel.fi

Käydessäni lisensiaatintutkimustani varten läpi Giovanni Boccaccion (1313–1375) tuntemaa kirjallisuutta tutustuin hänen kirjankeräilyharrastukseensa ja kirjakokoelmansa maineeseen.¹ Boccaccion elämä sijoittuu Euroopan historiassa aikakauteen, jolloin oppineita alkoivat kiinnostaa vanhat tekstit ja käsikirjoitukset. Näistä varhaisista humanisteista kuuluisimmat ovat Boccaccio ja hänen ystävänsä ja esikuvansa Francesco Petrarca (1304–1374). Heille antiikki oli jotain aivan erityistä – se ei enää ollut samaa aikaa, jota elettiin, vaan ihannoitua historiaa.

Yksi humanistien päämääristä oli löytää autenttinen antiikki. Tämän vuoksi käsikirjoitusten etsiminen, kerääminen ja korjaaminen oli tärkeää. Luostarien kirjastojen säilyttämiä käsikirjoituksia alettiin aktiivisesti etsiä ja tutkia. Sekä Boccaccio että Petrarca olivat varsin innokkaita kirjojen keräilijöitä. Kirjat olivat käsikirjoituksia, jotka saattoivat sisältää useita eri teoksia. Myös eri teoksista saattoi olla liikkeellä erityyppisiä versioita.² Boccaccion kirjastoa ovat

perusteellisesti tutkineet vuosisadan alussa Oskar Hecker ja 1960-luvulla Antonia Mazza. Heidän jälkeensä ei kattavaa tutkimusta ole tehty. Hecker ja Mazza ottavat kantaa siihen, mitä teoksia Boccaccion kirjastossa on mahdollisesti ollut, mutta varsinaisia Boccacciolle kuuluneita käsikirjoituksia on tunnistettu vasta kolmetoista. Osa käsikirjoituksista on varmaankin hävinnyt iäksi, mutta osa saattaa vielä olla tunnistamatta.

Testamentti

Boccaccion kirjaston on arveltu sisältäneen jopa 200 käsikirjoitusta.³ Boccaccio määräsi testamentissaan kirjastonsa perijäksi viimeisten elinvuosiensa läheisen ystävän fra Martino da Signan Santo Spiriton augustinolaisluostarista. Testamentissa määrättiin, että kokoelma tuli Martinon kuoleman jälkeen siirtää luostarin kirjastoon ja säilyttää yhtenäisenä kokolemana, jota kaikki halukkaat saivat käyttää. Lisäksi siitä

piti tehdä inventaarioluettelo ja sille piti hankkia oma erillinen kaappi, johon kuului merkittä testamentin ehdot.⁴

Kirjaston tiedetään houkuttelleen oppineita jo Martinon elinaikana.⁵ Martino kuoli 1387, jonka jälkeen kokoelma siirrettiin Santo Spiriton kirjastoon. Ei ole tietoa siitä, täytyivätkö muut testamentin ehdot tällöin. Jälkimaailmalle ei ole säilynyt kuin yksi inventaarioluettelo ja se on valmistunut vasta vuonna 1451. Se koskee Santo Spiriton koko kokoelmaa: Boccaccion kirjoista sinänsä ei siis ole säilynyt luetteloa. Kirjakaapista ei ole mainintoja ennen 1400-luvun alkua, jolloin kuuluisa humanisti Niccolò Niccoli lahjoitti Boccaccion kokoelmalle erillisen kaapin.⁶ Tiedetään, että Santo Spiriton kirkko paloi vuonna 1471, mutta kirjaston oletetaan säilyneen vahingoittumattomana, koska inventaarioluetteloon on tehty lisäyksiä vielä tämän jälkeen. Käsikirjoituksia alettiin myydä Santo Spiritosta etenkin 1500-luvun aikana. 1650-luvulta on säilynyt Rosselli-nimisen henkilön maininta Santo Spiriton kirjastosta, mutta siinä ei mainita Boccaccion kirjoja (jotka olivat kirjaston ylpeys!). Sata vuotta myöhemmin ne olivat eri lähteiden mukaan kadonneet eri suuntiin ja Boccaccion kokoelma oli hajonnut.⁷

Inventaarioluettelo

Santo Spiriton kokoelmasta tehty luettelo on säilynyt (Laur. Ashb. 1897)⁸ ja sen on julkaissut A. Goldmann 1887.⁹ Käsikirjoitus sisältää erikseen luettelot isommasta kirjastosta (libreria maior) ja pienemmästä kirjastosta (parva libreria). Pienen kokoelman inventaario on säilynyt kokonaan (foliot 37–41), suuremman vain osittain. Santo Spiriton kirjasto oli siis jaettu kahteen osaan, mikä oli yleistä keskiajalla. Suuremmassa kokoelmassa säilytettiin käyttökäsi-kirjoituksia, jotka yleensä oli kiinnitetty lukupulpetteihin. Pienempään kokoelmaan kuuluivat vähemmän käytetyt teokset ja arvokkaat käsikirjoitukset. Ne olivat siellä paremmassa turvassa. Santo Spiritonkin suuremman kokoelman luettelosta löytyy merkintä, jonka mukaan paavi Nicolaus V:n lahjoittama käsikirjoitus oli siirretty pienemmän kirjaston puolelle varkauden pelossa.¹⁰ Aihetta pelkoon oli – erään käsikirjoituksen kuvauksen viereen on liitetty surulliset sanat "fuit furatus", varastettu.¹¹ Santo Spiritossa pienempään kirjastoon kuului Boccaccion arvokas kokoelma. Inventaarioluettelossa luetellaan 369 libreria maior- kokoelman käsikirjoitusta, 107 parva libreria -kokoelman käsikirjoitusta.

Parva libreria oli jaettu kahdeksaan hyllyyn (banchus), joissa jokaisessa oli kymmenestä kahdeksantoista käsikirjoitusta. Hyllynotaatiot on merkitty inventaario-

luetteloon: hylly roomalaisella numerolla, käsikirjoituksen paikka hyllyssä järjestysluvulla (roomalainen numero tai kirjoitettu). Paikka toistetaan vielä käsikirjoituksen kuvauksen jälkeen arabialaisella numerolla. Notaatiot oli merkitty myös kirjoihin viimeiselle lehdelle, muodossa kokoelman nimi, hyllyn numero, paikannumero, esim. parva libreria III 12. Merkintöjä on säilynyt käsikirjoituksissa.¹² Hyllyjärjestyksessä voidaan havaita joitain aihe ryhmiä: 1. hyllyssä on uskonnollista materiaalia, hyllyssä 5 Petrarcan ja Boccaccion teoksia.

Käsikirjoituksen kuvauksessa mainitaan yleensä teoksen nimi, tekijä sekä ulkoista kuvailua (kannen materiaali, väri, dedikaatio). Lisäksi mainitaan tekstin alku sanat (*incipit*) ja loppusanat (*explicit*), jotka on otettu viimeistä edeltävän sivun lopusta. Nämä alku- ja loppusanat olivat itse asiassa varmempi tapa tunnistaa teksti kuin tekijän tai teoksen nimi, joiden muoto saattoi vaihdella. Lisäksi monien tekstien kirjoittajia ei vielä tunnettu. Explicit-tekstin valinta viimeistä edelliseltä sivulta tekee käsikirjoituksesta helposti tunnistettavan – teosten loppusanat ovat aina samat, mutta toiseksi viimeisen sivun loppusanat vaihtelevat. Jos käsikirjoitukset joutuivat varkauden kynsiin, ne oli helppo tunnistaa – mikäli ne tavoitettiin. Toisaalta nykyajan näkökulmasta *explicit*-valinnasta on myös haittaa. Se vaikeuttaa vielä tuntemattomien teosten identifiointia. Inventaarioluettelon kirjaus näyttää siis seuraavalta suomennettuna:

Samassa VI hyllyssä II kirja, Apuleius Magiasta ja Kultaisesta Aasista, osia Florida-teoksesta ja Sokrateen jumalasta, päälystetty tummalla nahalla, alku *Certus equidem eram*, toiseksi viimeisen sivun loppu *admisceo nullam. 2*

Inventaarion teettäjäksi käsikirjoituksessa mainitaan priori Magister Iacobus, laatijaksi ja tarkastajaksi kaksi henkilöä. On todennäköistä, että se on laadittu sanelun perusteella, niin että yksi henkilö on luetellut tietoja kirjoista ja toinen kirjoittanut kuulemansa. Näin voidaan päätellä niiden lukuisten virheiden perusteella, joita tekstistä löytyy. Esimerkiksi muodosta *subsellia* tulee *subbellia* (II 6), muodosta *cesaris enses* tulee *cesarienses* (II 12), *ad equora* muuntuu muotoon *addecora* (VIII 5). Muiksi muuntuneet muodot tietenkin vaikeuttavat teosten tunnistamista. Muutoksia on myös teosten ja kirjailijoiden nimissä: Boccaccion oma *De genealogie deorum*, joka joskus esiintyy muodossa *De genealogie deorum*, onkin inventaariossa *de analogia deorum* (V 1) ja Horatius Flaccus on vaihtunut Stactius Flaccukseksi (II 5)! Tämän lisäksi on muodoissa yleisiä

keskiaikaisia horjuvuuksia, esimerkiksi *Somnium Scipionis* (Scipion uni) on laitettu Macrobiuksen nimiin, vaikka sen on kirjoittanut Cicero (II 1, käsikirjoitukseen sisältyy myös Macrobiuksen *Saturnali*).¹³

Miten tunnistaa Boccaccion kirjat?

Kun halutaan rekonstruoida Boccaccion kirjasto inventaarioluettelon avulla, täytyy ottaa huomioon kaksi asiaa. Ensinnäkin, koska inventaarioluettelo on vasta vuodelta 1451, on kokoelmaan lisätty käsikirjoituksia, jotka eivät ole Boccaccion. Toiseksi täytyy ottaa huomioon, että alkuperäisestä kokoelmasta on voinut kadota käsikirjoituksia. On mahdollista, että niitä on säilytetty huolimattomasti arkuissa tai komeroissa ennen kirjakaapin saamista. Siinä tapauksessa niitä on voinut tuhoutua rottien ja matojen syöminä. Muutamia on voitu varastaa. On myös syytä ottaa huomioon, että Boccaccion kirjaston kansankieliset teokset eivät siirtyneet Santo Spiritoon (Mazza 1966, 4–5). On selvää, että Boccacciolla oli mittavat kokoelmat italiankielistä kirjallisuutta: hänen omia teoksiaan oli runsaasti ja aivan varmasti hän omisti myös Petrarcan sekä Danten teoksia.

Tutkijat ovat tunnistaneet joitain inventaarioluettelon käsikirjoituksista. Novati, Hecker ja Mazza ovat käyneet läpi Italian kirjastoja: suurimman saalin on saanut Hecker, joka on löytänyt 12 Santo Spiritossa ollutta Boccaccion käsikirjoitusta. Novati on tunnistanut yhden Boccaccion omakätisen tekstin ja Mazza yhden, joka ei ole kuulunut Boccacciolle.

Suurinta osaa käsikirjoituksista ei kuitenkaan ole vielä löytynyt, joten inventaariolistan tutkimisessa joudutaan turvautumaan paljolti päättelyyn. Tällöin otetaan ensiksikin huomioon tekstin yleinen levinneisyys – osa antiikin teksteistä oli koulutekstejä ja niitä oli liikkeellä paljon. Boccacciokin oli jo koulua käydessään tutustunut latinan kielioppeihin, Terentiuksen komedioihin, Vergiliukseen, Ciceroon ja Ovidiukseen. Toiseksi tiedot Boccaccion elämästä antavat osviittaa hänen harrastamastaan kirjallisuudesta.¹⁴ Nuoruudessaan Boccaccio vietti pitkän ajan Napolissa (1327–1341), joka oli tähän aikaan kulttuurien kohtaamispaikka: siellä sekoittuivat kreikkalaiset, arabialaiset ja ranskalaiset vaikutteet. Boccaccio viihtyi yliopistossa ja kirjastossa sekä tutustui merkittäviin oppineisiin ja suureen määrään kirjallisuutta. Hän itse mainitsee teoksissaan Napolissa vaikuttaneita tieteilijöitä (retoriikan tuntija Dionigi da Borgo San Sepolcro, Ep. 5; astrologi Andalò del Negro, Cas. 3.1; Gen. deor. 15.6).

Merkittävä tapaus Boccaccion elämässä oli Petrarcan kohtaaminen (noin vuonna 1350). Boccaccion kirjallisuuden laji, tyyli ja kieli muuttuivat 1350-luvun alkuvuosien jälkeen. Hän ryhtyi kirjoittamaan latinan kielellä teoksia, jotka käsittelivät antiikin kulttuuria ja historiaa. Petrarca vaikutti Boccaccion tuotannon humanististen arvojen syvenemiseen ratkaisevasti. Antiikin harrastukseen liittyi myös Boccaccion yritys opiskella kreikan kieltä, johon alkukipinä oli syttynyt jo Napolissa. Kreikan kieli oli tähän aikaan länsimaissa lähes täysin unohtuissa, myös kreikkankielisiä tekstejä oli vähän. Boccaccio palkkasi itselleen kalabrialaisen Leonzio Pilaton opettajakseen. Leonzio oleskelikin hänen vieraanaan vuosina 1360–1362. Samaan aikaan hän käänsi Boccaccion pyynnöstä Homeroksen eepokset latinaksi ja mahdollisesti myös Aiskhyloksen ja Euripideen tragedioita.¹⁵

Petrarcan inspiroimana myös Boccaccio alkoi etsiä käsikirjoituksia matkoillaan. Hän löysikin eteläitalialaisen Montecassinon luostarin kirjastosta unohtuissa olleita teoksia: Varron *De lingua latina*, Ciceron puheen *Pro Cluentio*, Apuleiuksen *Apologia*, *Metamorphoses* ja *Florida* sekä Tacituksen *Annales* (11–16), *Historiae* (1–4).¹⁶ Myös Martialiksen epigrammit ja *Liber spectaculorum* ovat mahdollisesti myös Montecassinosta peräisin.¹⁷ Lisäksi Petrarcan ja Boccaccion tiedetään lähettelleen toisilleen käsikirjoituksia (Branca 1977, 98, 105, 142; Bocc. ep. 11).

Tietoja Boccaccion kirjallisuudentuntemuksesta löytyy myös hänen tuotannostaan. Varsinkin hänen latinankieliset teoksensa sisältävät viitteitä lähdekirjallisuuteen. Osa viitteistä on suoria: jumaltaruja käsittelevä *Genealogie deorum gentilium* sisältää lähes jokaisen mytologisen jumalan yhteydessä viittauksen lähteisiin.¹⁸ Osa Boccaccion tuntemista teoksista voidaan tunnistaa analysoimalla tekstiä. Jos moraalisesti opettavissa elämäkertateoksissa *De mulieribus claris* tai *De casibus virorum illustrium* kuvataan esimerkiksi Egyptin kuningatar Kleopatran, tarkastellaan antiikin ja keskiajan kirjallisuuden kuvauksia Kleopatrasta ja verrataan niitä Boccaccion tekstiin. Näin saadaan selville hänen tuntemansa kuvaukset.¹⁹ Etenkin jos Boccaccio on käyttänyt samaa lähdettä säännöllisesti, voidaan olettaa että hänellä on teos kirjakokoelmassaan.

Boccaccion kirjasto

Inventaarioluettelon käsikirjoitukset voidaan jakaa neljään luokkaan: 1) sellaisiin, jotka eivät ole voineet kuulua Boccacciolle, 2) sellaisiin, jotka varmasti ovat

peräisin Boccaccion kirjastosta, 3) sellaisiin, jotka mahdollisesti ovat kuuluneet Boccacciolle ja 4) sellaisiin, jotka eivät todennäköisesti ole kuuluneet alkuperäiseen kirjastoon. Olen tukeutunut aineiston käsittelyssä Novatin, Heckerin ja Mazzan analyyseihin sekä Boccaccion käyttämän lähdekirjallisuuden suhteen perinteisen tutkimuksen lisäksi omaan tuntemukseeni.

Ensimmäiseen luokkaan kuuluvat sellaiset teokset, jotka ovat Boccaccion kuoleman jälkeen kirjoitettuja (Silvestrin teokset III 2 ja 3, Leonardo Aretinon teos III 4), sellaiset käsikirjoitukset, jotka joku muu on omistanut (Ridolfin Santo Spiritolle lahjoittama käsikirjoitus I 1), myöhemmin inventaarioluetteloon lisätyt käsikirjoitukset (VII 12 ja 13) sekä käsikirjoitukset, jotka on selvästi valmistettu vasta Boccaccion kuoleman jälkeen (*Alpha dulcoris*, Mazzan löytämä 1400-luvun käsikirjoitus VIII 7; nyk. Ven. Ambr. C 146).

Boccaccion käsiala

Boccacciolle ovat varmasti kuuluneet sellaiset käsikirjoitukset, jotka ovat hänen omaa käsialaansa eli *autografeja*, sellaiset, joihin hän on kirjoittanut merkintöjään ja sellaiset, joissa on Boccaccion käsikirjoituksen kerääjä Antonio Petrein (1458-1570) signatuuri.²⁰ Santo Spiritosta peräisin olevia autografeja on tunnistettu neljä: II 2 Terentiuksen komediat (Novatin tunnistama, nyk. Laur. 38,17), Boccaccion omat teokset *Buccolicum carmen* (V 12, nyk. Ricc. 1232) ja *Genealogie deorum gentilium* (III 1, nyk. Laur. 52,9) ja Apuleius (VI 2, nyk. Laur. 54,32). Apuleius-käsikirjoitus on kopio Montecassinosta löytyneestä kappaleesta. Osaksi Boccaccion kirjoittama on IV 2 Zibaldone Laurenziana (nyk. Laur. 29,8), joka koostuu pätkistä Andalò del Negron teoksia ja Ciceron puheita. Ei ole aivan varmaa, että säilynyt käsikirjoitus on Santo Spiriton inventaariossa mainittu, koska se on vaillinainen eivätkä loppusanat ole säilyneet.

Joissakin käsikirjoituksissa on Boccaccion käsialalla tehtyjä täydennyksiä (alkuperäistekstissä on aukkoja), korjauksia tai asiaselityksiä. Tällaisia käsikirjoituksia ovat IV 15 (Johannes Wallensis *Compendiloquium*, nyk. Ricc. 1230), VIII 5 Ovidiuksen *Heroides* ja osia muista teoksista (*Fasti*, *Metamorphoses*, *Ars amandi*, *Tristia*, *Medicamina faciei*, nyk. Ricc. 489), VIII 9 Statiuksen *Thebaidos* (nyk. Laur. 38,6). Statiuksen teoksesta on toinenkin käsikirjoitus II 4, joka on saattanut myös kuulua Boccaccion kirjastoon. Petrein signatuuri löytyy seuraavista käsikirjoituksista: II 5 Horatius Runoppi, satiirit, kirjeet (nyk. Laur. 34,5), II 6 Juvenaloksen satiirit (nyk. Laur. 34,39), II 12 Lucanuksen *Pharsalia-*

eepos (Laur. 35,23), III 12 Ovidiuksen Kirjeitä Mustalta mereltä (Laur. 36,32).

Petrarcan ja Boccaccion teokset

Lopuista käsikirjoituksista on voitu vain päätellä, ovatko ne voineet kuulua Boccaccion kirjastoon. Voidaan olla melko varmoja siitä, että Boccaccion oma tuotanto (*Genealogie deorum gentilium* V 1, *De mulieribus claris* V 5, V 10, *De casibus virorum illustrium* V 9, *Buccolicum carmen* V 6) ja Petrarcan teokset (*De remediis utriusque Fortunae* V 2, *Buccolicum carmen* V 3, kirjeitä V 4, *De vita solitaria* V 11) ovat kuuluneet alkuperäiseen kokoelmaan. On tietenkin mahdollista, että osa käsikirjoituksista on sijoitettu myöhemmin Boccaccion omien kirjojen joukkoon. Tähän on vaikea ottaa kantaa, koska käsikirjoituksia ei ole löydetty.

Klassikot

Ciceron teoksia on Boccaccion kokoelmaan kuulunut varmasti. Hän käyttää lähteinä usein teoksia *De officiis* (II 8, IV 7, IV 12) ja *De finibus* (IV 3). Hänen kirjastoonsa ovat varmasti kuuluneet Senecan tragediat, joita hän käyttää lähdekirjallisuutena elämäkertakuvauksissaan hyvin usein (VIII 2, nyk. Ricc. 527). Käsikirjoitus on mahdollisesti kuulunut Petrein kirjastoon – omistajan signatuuri on kuitenkin niin kulunut, ettei sitä voi varmuudella tunnistaa. N. Trevet'n Senecan tragedioiden kommentaari löytyy myös Santo Spiriton inventaariosta (VIII 3). Trevet oli tehnyt sen Avignonin paavin hovin tilauksesta. Voidaan olettaa, että Petrarca, joka nuoruudessaan asui Avignonissa, tunsikin kommentaarin.²¹ Näin ollen on varsin todennäköistä, että myös Boccaccio tunsikin sen ja omisti oman kappaleensa siitä. Myös Senecan kirjeet (I 7) olivat Boccacciolle tuttuja, vaikka hän ei siteeraa niitä yhtä usein kuin tragedioita. Hän piti keskiaikaiseen tapaan filosofi-Senecaa eri henkilönä kuin tragediakirjailija-Senecaa (esim. Gen. deor. 2.23; 14.19) ja suosi selvästi jälkimmäistä.

Liviuksen historiateoksen osien kokoaminen oli ollut Petrarcan urotyö. Boccaccio tunsikin Liviuksen tekstit ja oli itse kirjoittanut Liviuksen elämää kuvaavan lyhyen teoksen, jonka alkusanat ovat käsikirjoituksen VI 3 incipit. Loppukäsikirjoitus on sisältänyt Liviuksen historiateosta. On uskottavaa, että se on kuulunut Boccacciolle. Sallustius oli Boccacciolle tuttu (VI 1, VI 9), samoin Ovidius (*Metamorphoses* VII 11), Suetonius (VI 4), Plautus (VII 5), Iulius Caesar-”Celsus” (VII 7 ja VII 6, joka sisältää myös Suetoniusta).²²

Boccaccio löysi Montecassinon luostarista Tacitus-käsikirjoituksen. Tästä on mahdollisesti kopioitu käsikirjoitus V 7, joka alkaa Tacituksen Annaaleilla. Loppusanat ovat Vitruviuksen teoksesta. Myös Martialis (VI 7), joka sisältää samat teokset, jotka Boccaccio oli löytänyt, on varmaankin ollut hänen kokoelmassaan. Serviuksen Vergilius-kommentaaria Boccaccio käytti niin paljon, että sen on melkein pakko kuulua hänen kokoelmaansa (VIII 10, tosin incipit- ja explicit-tekstejä ei vielä ole tunnustettu). Boccaccion paljon siteeraamat Macrobius (II 1), Fulgentius (II 9), Boethius (IV 13), Florus (VII 2) Claudianus (VI 5), Justinus (IV 5) ja Eusebios-Hieronymus (III 10) sopsivat hänen kirjastoonsa. Myös Curtius Rufus (VI 10) ja Quintilianus (VII 1, VIII 6) ovat mahdollisesti hänen – hän siteeraa heitä harvoin, mutta kuitenkin muutaman kerran.

V 8 käsikirjoitus on sisältänyt Pomponius Melan ja Solinuksen teokset. Pomponius Melan on Boccacciolle mahdollisesti lähettänyt Petrarca²⁴, Solinusta Boccaccio käyttää paljon lähteenään. On melko varmaa, että käsikirjoitus on ollut Boccaccion. Boccaccio on myös varmasti omistanut Valerius Maximuksen teoksen, joka sisälsi antiikin henkilöiden esimerkillisiä tekoja tai puheita (VIII 4) ja Dionigi Da Borgo San Sepolcron siihen laatiman kommentaarin (VIII 1). Boccaccio on kääntänyt Valerius Maximuksen teoksen latinasta italiaksi.²⁵ Hän käyttää sitä myös erittäin usein lähdeteksenaan. Yleisesti tunnettu Priscianuksen kielioppi (III 15, IV 14) on varmasti ollut myös Boccacciolle tuttu.

Suuret kristilliset auktorit

Yleisesti tunnettua kristillistä kirjallisuutta kuului varmasti Boccaccion kokoelmaan. Niinpä kirkkoisät, kuulut kristilliset historioitsijat ja runoilijat: Augustinus *De civitate Dei* (I 2), psalmikommentaarit (I 12, I 13), Ambrosius *Hexameron* (I 3), Lactantius *Divinae Institutiones* (IV 1) ovat melko varmasti Boccaccion kirjastosta peräisin. Tiedetään, että Boccaccio on lahjoittanut Petraralle Augustinuksen psalmikommentaarista koristellun, arvokkaan kappaleen. Pariisissa säilyneen (Par. Lat. 1989) käsikirjoituksen alkuun on nimittäin Petrarcan käsialalla kirjoitettu, että se on lahja Boccacciolta. Ausonius (VIII 11) oli Boccaccion autografi. Käsikirjoitus on nyttemmin hävinnyt, mutta sen on 1400-luvun lopulla Santo Spiritossa nähnyt Poliziano (Hecker 1902, 42). Boccacciolle kuuluivat varmaankin myös hänen usein siteeraamansa Paulus Orosius ja Paulus Diaconus (III 13, III 11, II 7). Sen sijaan arvellaan, että tuntemattomampi Gregoriuksen

Dialogit (I 4) ei ole kuulunut Boccacciolle (Mazza 1966, 15).

Kreikkalaiset ja arabit

Kreikkalaisten tekstien käännöksistä yleisesti tunnettuja olivat useat Aristoteleen tekstit, esim. Poliitiikka (I 5) ja *De animalibus* (VI 8). Platonin *Timaiois*-tekstin käännös (II 11) on ollut Petraralle tuttu ja Boccaccikin mainitsee sen, mutta käyttää sitä lähteenään vain yhden kerran Dante-kommentaarisissa (Lez. 15). Inventaarissa on toinenkin *Timaos* käsikirjoituksessa IV 10. Siihen on myös sisällytynyt *Rhetorica ad Herennium* ja Ciceron *De inventione*, kummatkin Boccacciolle tuttuja. Käsikirjoitukset ovat saattaneet kuulua Boccaccion kirjastoon. Sen sijaan Eukleideen geometriateosta (II 14) ei todennäköisesti Boccacciolla ollut (Mazza 1966, 24–25).

Useat kreikasta käännettyt tekstit olivat arabialaisten oppineiden välittämiä, ensin kreikasta arabiaksi, sitten arabiasta latinaksi käännettyjä. Boccaccion kirjastosta löytyi myös arabioppineen Albumasarin astrologiateos (IV 8).²⁶ Boccaccio mainitsee teoksen (Gen. deor. 2.7) ja siteeraa sitä muutaman kerran. Käsikirjoitus I 9 on mahdollisesti sisältänyt latinnannoksen Algazelin Metafysiikasta. Sen loppusanoja ei ole tunnustettu.

Epävarmat ja epämääräiset käsikirjoitukset

Käsikirjoitusta II 3 kutsutaan inventioluettelossa Ovidiuksen koko tuotannoksi. Sen loppusanat ovat Boccacciolle tuttua Ovidiusta (*Tristia*), mutta sen incipit kuuluu keskiaikaisen kirjailija Alain de Lillen teokseen *De planctu nature*. Alain oli keskiajalla hyvin tunnettu kirjailija ja hänen teksteistään oli liikkeellä paljon kopioita. On hyvin mahdollista, että käsikirjoitus on peräisin Boccaccion kirjastosta. Sama pätee Alain de Lillen pääteokseen *Anticlaudianus* (VII 3). Toinen *Anticlaudianus* (III 9) on ollut samassa käsikirjoituksessa keskiajalla yleisesti tunnetun *In Tobiam paraphrasis metrica*-teoksen kanssa. Myös se on mahdollisesti ollut Boccaccion.

Sen sijaan epäillään, että Alain de Lillen *De arte predicandi* (II 10, lopputekstiä ei ole tunnustettu) ei ole kuulunut Boccacciolle (Mazza 1966, 23). Epävarmaa on myös Hermes Trismegistuksen kuuluminen Boccaccion kirjastoon (VII 4) – Boccaccio mainitsee ”nähteenensä” teoksen (Gen. 5.21). IV 4:n alku sisältää *Rhetorica ad Herennium*-teoksen kommentaarin, loppuosan tekstiä ole tunnustettu. IV 6 on inventaario-

listassa *Rhetorica*-nimellä, mutta alkutekstiä ei ole tunnistettu, loppu sisälsi Boccacciolle tutun Ciceron puheen. Senecan teokseksi mainitun VI 6:n alku- ja loppusanat ovat kummatkin tunnistamattomia. IV 9 alkaa Ciceron *De inventione*-teoksella, lopputekstiä ei ole tunnistettu. Boccaccio tunsikin *De inventione*-teoksen, joten käsikirjoitus on mahdollisesti ollut hänen.

IV 16 (Parisius de Altedo *Orthographia*) ja IV 18 (Gautier de Châtillon *Alexandreis*-kommentaari) olivat suhteellisen tunnettuja tekstejä, joten ne voivat olla peräisin Boccaccion kirjastosta. Joukko tuntemattomampia keskiaikaisia teoksia eivät ehkä ole sinne kuuluneet (I 6, I 8, II 13, III 5, III 6, III 7, III 8, III 14, VII 8, VII 9).²⁷ Käsikirjoitusten I 10, IV 11, VII 10 sisältöä ei ole tunnistettu varmasti ja I 11, IV 17, VIII 8 ovat vielä täysin tunnistamattomia teoksia.

Missä ovat ...?

Santo Spiriton kirjastossa on myös ollut Boccaccion maantieteellisen teoksen *De montibus etc.* käsikirjoitus. Simon Grimm -niminen munkki kertoo kopioineensa sen 1411.²⁸ Teos on siis löytynyt kokoelmasta vielä 40 vuotta ennen inventaarion tekemistä. Koska tähän aikaan ei vielä käsikirjoituksia myyty luostarin kirjastosta, voimme olettaa, että se on joko tuhoutunut tai varastettu.

Myös monta muuta teosta, joiden olettaisi ehdottomasti kuuluneen Boccaccion kirjastoon, puuttuu inventaarilolistasta. Minne ovat kadonneet Boccaccion suurella vaivalla käännettävät Homeros, Aiskhylos ja Euripides? Miksei Boccaccion omakätinen Aristoteles-käsikirjoitus (nyk. Ambr. A 204), joka sisälsi Etiikan ja siihen liittyvän Tuomas Akvinalaisen kommentaarin, ole mukana luettelossa? Entä Varro? Boccaccio oli Montecassinosta löytänyt Varron ja Ciceron Pro Cluentio-puheen ja lähettänyt niistä kopion Petrarcallekin.²⁹

Myös monet Boccaccion usein läheteoksinaan käyttämät kirjailijat, hyvin yleisetkin, puuttuvat: Vergilius, Plinius vanhempi, Justinus, Flavius Josephus, Hegeppos, pseudo-Plinius (*De viris illustribus*), Columella, kirkkoisä Hieronymus sekä Isidorus Sevillalainen. On melko epätodennäköistä, että Boccaccio olisi vapaaehtoisesti itse luopunut kaikista käsikirjoituksista, vaikka hän olisi joitain saattanut lainata tai lahjoittaa jollekin. Mikäli ne siirtyivät fra Martinolle ja Santo Spiriton kirjastoon, ne hävisivät sieltä ennen vuotta 1451. Epäilyksen varjo lankeaa rottien ja matojen lisäksi sen oppineiden kaartin ylle, joka suosi Boccaccion kokoelmaa ja saattoi saapua kaukaakin tutkimaan sitä.

Tulevaisuus

Santo Spiriton luostarin kirjaston inventaarioluettelon käsikirjoituksista voidaan varmasti tunnistaa Boccacciolle kuuluneiksi vain kolmetoista. *Parva librerian* kokoelmasta on kuitenkin suurin osa ollut hänen omistuksessaan. Boccacciolla on ollut keskiajan lopulla hyvin tunnettua kirjallisuutta: kirkkoisä, kristillistä runoutta, latinan kielioppeja, yleisesti tunnettuja antiikin kirjailijoita (Terentius, Cicero, Ovidius, Suetonius, Plautus), mutta myös harvinaisuuksia (Apuleius, Tacitus, Varro, Homeros).

Mielenkiintoisen osan kokoelmasta muodostavat Boccaccion ja Petrarcan tuotanto sekä keskiaikaiset, nykyään harvinaiset teokset. Kiinnostavia ovat edelleen tuntemattomat teokset, joita Santo Spiriton inventaarioluettelossakin on useita – muun muassa varsin moni *explicit*-teksti on tunnistamatta. Lisäksi on otettava huomioon, että käsikirjoituksessa on voinut olla ensimmäisen ja viimeisen teoksen välillä muuta materiaalia, josta emme tietenkään saa tietoa, ellei itse käsikirjoituksia löydetä.³⁰

Boccacciolle kuuluneiden käsikirjoitusten tunnistamisen edellytyksenä ovat olleet matkat Italian ja Euroopan eri kirjastoihin ja materiaalin tutkiminen paikan päällä. Käsikirjoituksia ei juurikaan ole vielä tallennettu elektroniseen muotoon, vaikka esimerkiksi Vatikaanin kirjastossa tätä jo suunnitellaan.

Elektroniset apuvälineet helpottaisivat huomattavasti vielä tunnistamattomien teosten jäljitystä ja saattaisivat tuoda esiin uusia Boccacciolle kuuluneita käsikirjoituksiakin. Varsinkin *explicit*-tekstejä olisi helpompaa paikantaa – onhan selvää, että käsikirjoitusten vertailu edellyttää sitä, että tiedetään, mikä teos on kyseessä! On toivottavaa, että tällaisen tutkimuksen suorittaminen olisi tulevaisuudessa mahdollista.

Hyväksytty julkaistavaksi 19.1.2000.

Viitteet

- 1 Humanisti ja nainen: naiskuvas Boccaccion teoksissa *De mulieribus claris* ja *De casibus virorum illustrium*. Klassillisen filologian laitos, Helsingin yliopisto, 1996.
- 2 Käsikirjoituksista ja erityisesti Boccaccion käsikirjoitus-tradition tutkimisesta kiinnostuneen kannattaa tutustua Tauno Nurmelan mainioon teokseen *Vanha Varis eli tuntematon Boccaccio* (Helsinki 1975).
- 3 Lukumäärä on päätelty niiden tietojen perusteella,

- joita hänen omassa tai aikalaisten tuotannossa annetaan hänen kirjoistaan ja kirjallisesta tuntemuksesta (Hecker 1902, 5).
- 4 Testamentti on julkaistu Boccaccio, G., *Le lettere edite e inedite di Messer Giovanni Boccaccio*. Ed. F. Corazzini. Firenze 1877.
 - 5 Meille on säilynyt Lorenzo Ridolfin kirje, jossa hän kertoo tutustuneensa Martinon huostassa olleisiin Boccaccion kirjoihin (Mazza 1966, 5).
 - 6 Tapauksesta kertoo mm. Vespasiano da Bisticci, op.cit., 34–35.
 - 7 Santo Spiriton kirjaston historiaa, ks. Novati 1887, 423–424; Hecker 1902, 8–9; Mazza 1966, 8–9.
 - 8 Käsikirjoitusten nimet ilmaisevat kirjaston (tässä Biblioteca Laurenziana Firenzessä) ja paikan (Ashburnham-kokoelma, numero 1897).
 - 9 Goldmann 1887. Korjauksia lukutapoihin Hecker 1902, 38–42.
 - 10 Novati 1887, 419.
 - 11 Goldmann 1887, 144.
 - 12 Esim. Firenzen Laurenziana-kirjaston käsikirjoitus 36,32 (Ovidius *Ex Ponto*, Hecker 1902, 31–32).
 - 13 Myös Gen. deor. 9.1.
 - 14 Boccaccion elämästä, ks. Branca 1977.
 - 15 Boccaccio kuvailee Leonziota seuraavasti: "Hän oli kauhean näköinen mies, hänellä oli rumat kasvot, roikkuva parta ja musta tukka, hän oli jatkuvasti omissa ajatuksissaan ja huonotapainen..." (Gen. deor. 15.6) ja Petrarca kirjoittaa: "Hän on epämiellyttävämpi kuin suuri peto ja hänen partansa ja hiuksensa ovat takkuisemmat kuin eläimellä, päänsä kuin kivistä veistetty..." (Sen. III.6). Käännöksistä on säilynyt pätkiä, tosin 1400-luvun kopioina. Leonzion Homeros-käännöksistä, ks. Pertusi, A., *Leonzio Pilato fra Petrarca e Boccaccio*. Roma 1964.
 - 16 Käsikirjoitukset ovat säilyneet: Laur. 51,10=F (*De lingua latina, Pro Cluentio, Rhetorica ad Herennium*) ja Laur. 68,2 (*Apologia, Metamorphoses, Florida, Annales 11–16, Historiae 1–4*). Ks. Reynolds 1983, 15–16; 407–408; 430.
 - 17 Käsikirjoitus ei ole säilynyt, Reynolds 1983, 242. Tietoja Boccaccion käynneistä Montecassinossa on säilynyt Petrarcan kirjeissä (Fam. 18, 3–4) sekä Boccaccion luentoja Dantesta seuranneen Benvenuto da Imolan muistiinpanoissa. Niissä kuvataan Boccaccion kertomusta hänen ensivierailustaan luostarin kirjastossa: "Koska hän oli innokas näkemään kirjaston, hän pyysi erästä munkkia päästämään hänet sinne. Osoittaen sormellaan rappusia, munkki sanoi jäykästi: Mene ylös; se on jo auki! Boccaccio kiipesi portaat iloisissaan vain havaitakseen, ettei tässä oppineisuuden aarekammiossa ollut enää ovea, jota sulkea, että ruoho kasvoi ikkunanväleistä ja että kirjat ja kirjahyllyt olivat pölyn peitossa. Kun hän tutkiskeli käsikirjoituksia, hän huomasi, että monesta harvinaisesta ja vanhasta käsikirjoituksesta oli revitty kokonaisia sivuja ja leikattu marginaaleja. Lähtiessään huoneesta, hän purskahti itkuun. Kun hän kysyi eräältä munkilta selitystä tähän laiminlyöntiin, hänelle kerrottiin että sivuista oli tehty rukouskirjoja, joita oli myyty pikkupojille ja marginaaleista amuletteja, joita myytiin naisille." (Siteeraus ja käännös teoksesta Highet 1985, 91–92, koska alkuperäinen teksti ei ole saatavilla. Julkaistu Rambaldi, B., *Comentum super Dantis Aldigherii comoediam*. Ed. J. Ph. Lacaita. Firenze 1887, osa V, 301).
 - 18 Esimerkiksi Junon kuvauksen (Gen. deor. 9.1) lomassa Boccaccio luetlee suuren määrän antiikin kirjailijoita – joukossa ovat Ovidius, Vergilius, Plautus, Terentius ja Homeros.
 - 19 Kleopatran kuvauksesta (Mul. 88) voidaan päätellä, että kirjoittaja on käyttänyt lähteinään Suetoniusta, Florusta, Orosiusta ja Plinius vanhempaa.
 - 20 Petreinin kokoelma sisälsi vain korkealaatuisia ja tunnettuja käsikirjoituksia. Hänen Santo Spiritosta hankkimiensa kuuden tunnistetun käsikirjoituksen joukossa on myös yksi Boccaccion autografi (Apuleius, nyk. Laur. 54,32). Petreistä, ks. Ridolfi, R., Antonio Petrei letterato e bibliofilo del Cinquecento. - La bibliofilia 49, 1947: 53–70.
 - 21 Reynolds 1983, 380.
 - 22 *De bello gallico*n tekijänä pidettiin keskiajalla yleisesti Celsusta. Myös Santo Spiriton inventaariossa käsikirjoituksen VII 6 tekijä on "Iulius Celsus", VII 7 "Celsus Iulius Cesar". Jälkimmäinen voidaan myös tulkita Celsuksen kommentaariksi Iulius Caesarin teoksesta. Boccaccio siteeraa teosta Celsuksena (Gen. deor. 7.36).
 - 24 Esim. Petrarca oli lähettänyt 1357 Boccacciolle antiikin maantieteellisiä teoksia Pomponius Melan, Vibius Sequesterin sekä maantieteellisen kartan (Branca 1977, 105–106).
 - 25 Valerius Maximus-käännöksiä on tutkinut Casella, M. T., 'Tra Boccaccio e Petrarca. I volgarizzamenti di Tito Livio e di Valerio Massimo. Studi sul Petrarca 14, 1983.
 - 26 Abu Ma'schar Ga'far ben Muhammed ben Omar el-Bachi. Arabioppineiden nimistä käytetään yleensä keskiaikaisia länsimaistettuja muotoja.
 - 27 Näyttäisikin siltä, että hyllyyn kolme olisi lisätty käsikirjoituksia, jotka eivät ole kuuluneet alunperin Boccaccion kokoelmaan (III 2–III 8).
 - 28 Hän mainitsee tämän itse käsikirjoituksensa (Ravenna, Bibl. Classense 397) lopussa (Mazza 1966, 63).
 - 29 Petr. Fam. 18. Käsikirjoitus on myöhemmin hävinnyt (Reynolds 1983, 430).

30 Esim. käsikirjoitus VIII 5 sisälsi paljon muutakin Ovidiuksen tuotantoa kuin inventaariolistassa mainitun *Heroides*, ks. s. 80.

Kirjallisuus

- Boccaccio, G. (1977) *Corb.*= *Corbaccio*. Ed. P. G. Ricci. (Classici Ricciardi, 44). Torino.
- Boccaccio, G. (1983) *Cas.*= *De casibus virorum illustrium*. Ed. G. Ricci - V. Zaccaria. (Tutte le opere di Giovanni Boccaccio, Vol. IX). Milano.
- Boccaccio, G. (1967). *Mul.*= *De mulieribus claris*. Ed. V. Zaccaria. (Tutte le opere di Giovanni Boccaccio, 10). Sine loco.
- Boccaccio, G. (1987). *Fiamm.*= *Elegia di Madonna Fiammetta*. Ed. Maria Pia Mussini Sacchi. Milano.
- Boccaccio, G. (1951). *Gen. deor.*= *Genealogie deorum gentilium I - II*. Ed. V. Romano. (Scrittori d'Italia 200–201). Bari.
- Boccaccio, G. (1928). *Ep.*= *Opere latine minori. Buccolicum carmen, carminum et epistolarum quae supersunt, scripta breviora*. Ed. A. Fr. Masséra. (Scrittori d'Italia 111). Bari.
- Branca, V. (1977). *Giovanni Boccaccio. Profilo Biografico*. Firenze.
- da Bisticci, V. (1892). *Vite di uomini illustri del secolo XV*, I. Ed. L. Frati. Bologna.
- Goldmann, A. (1887). *Drei italienische Handschriftenkataloge s. XIII–XV*. - *Centralblatt der Bibliothekswesen* 4: 137–155.
- Hecker, O. (1902). *Boccaccio-Funde*. Braunschweig.
- Hight, G. (1985). *The Classical Tradition. Greek and Roman influences on Western Literature*. New York.
- Mazza, A. (1966). *L'inventario della "parva libreria" di Santo Spirito e la biblioteca del Boccaccio*. - *Italia Medievale e Umanistica* 9: 1–74.
- Novati, F. (1887). *Rassegna bibliographica, A. Goldmann etc.* - *Giornale storico della letteratura italiana* 10: 413–425.
- Petrarca, Fr. (1933–1942). *Fam.*= *Le Familiari I–IV*. Ed. P. Rossi. (Edizione nazionale delle opere di Francesco Petrarca. X–XIII). Firenze.
- Petrarca, Fr., (1966). *Sen.*= *Rerum Senilium libri*. - *Opere*. Ed. E. Bigi. (I classici Italiani II), s. 886–968. Milano.
- Reynolds 1983= *Texts and Transmission. A Survey of the Latin Classics*. Ed. L. D. Reynolds et al. Oxford.